

Strandleeuwerik, sneeuwgorst en frater langs de Groninger kust bij hoogwatertellingen

Jan van 't Hoff

In dit artikel worden de resultaten uitgewerkt van 3 typische, aan de Groninger kust getelde, kustsoorten: strandleeuwerik, sneeuwgorst en frater. De gegevens zijn afkomstig van hoogwatertellingen die maandelijks tussen oktober 1976 en mei 1981 en jaarlijks in de maand januari tussen 1977 en 1988 door de wadvogelwerkgroep Groningen zijn uitgevoerd. Januari is de enige maand in het winterhalfjaar waarover van alle jaren telgegevens bekend zijn. De drie genoemde soorten foerageren veelal op of nabij de zeedijk, in de aanspoelselgordel of op de hoge kwelder, waardoor ze vrij eenvoudig zijn waar te nemen. Dit in tegenstelling tot een andere typische kustbewoner, de oeverpieper, die meer verspreid over de kwelders voorkomt en bij hoogwatertellingen veelal sterk wordt onderteld. Om die reden zijn de gegevens van de oeverpieper niet verder uitgewerkt. De maandelijkse tellingen geven een globaal beeld van het doortrekverloop en het aantal overwinterende vogels aan de Noordkust, de Dollard en de Eemsmond.

In twee voorgaande artikelen zijn de tijdens deze hoogwatertellingen waargenomen roofvogels en blauwe reiger besproken.

Strandleeuwerik

Het is duidelijk, dat de meeste strandleeuweriken aan de Noordkust voorkomen. Aan de Dollard en Eemsmond wordt deze soort slechts incidenteel waargenomen (fig. 1).

De 77 strandleeuweriken die bijvoorbeeld in december 1976 in de Dollard zijn geteld, vormen een uitzondering. Gemiddeld liggen de aantallen vele malen lager. Volgens Boekema et al. (1983) is slechts 1% van alle strandleeuwerikwaarnemingen afkomstig uit de Dollard en 35% van de Noordkust. In de Lauwersmeer was de strandleeuwerik, met name in de eerste jaren na de inpoldering, met 64% het talrijkst. Dat de strandleeuwerik aan de Dollard en de Eemsmond minder talrijk is dan aan de Noordkust zou een gevolg kunnen zijn van de meer landinwaartse ligging. In normale winters is de strandleeuwerik een echte kustvogel, die alleen bij streng winterweer meer het binnenland intrekt.

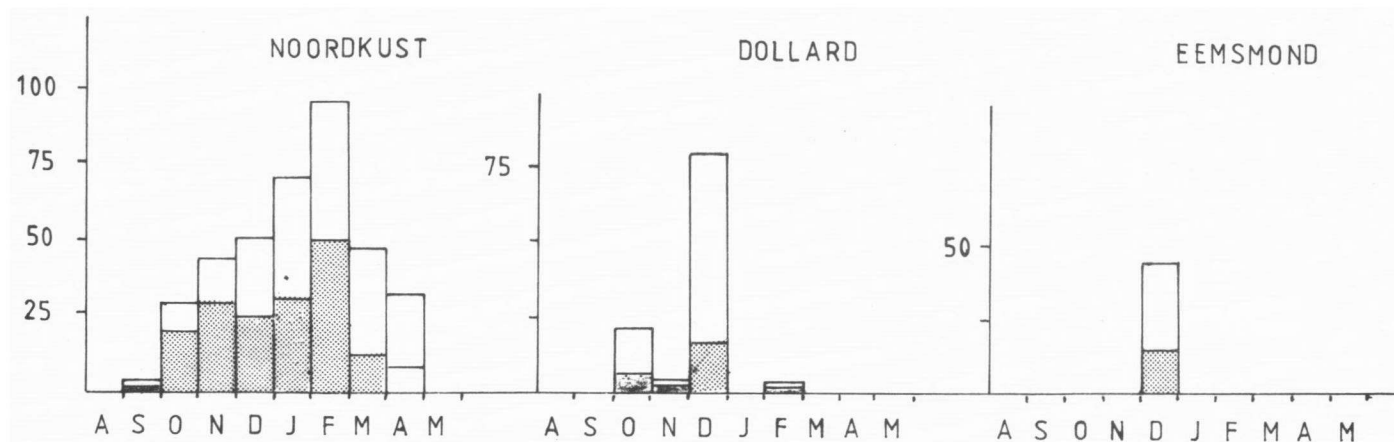

fig. 1. Maandgemiddelden en -maxima van de strandleeuwerik aan de Noordkust, Dollard en Eemsmond tussen oktober 1976 en mei 1981.

Aan de Noordkust nemen de aantallen vanaf september gestaag toe om in februari een top te bereiken en vervolgens in maart en april weer sterk te dalen. Dit patroon maakt duidelijk dat de strandleeuwerik hier niet alleen doortrekt maar in normale zachte winters ook overwintert. Gemiddeld worden in februari aan de Noordkust ongeveer 50 ± 35 strandleeuweriken gezien met een absoluut maximum van 96 vogels in 1977.

De najaarstrek is sterker dan de voorjaarstrek. Het aantal waarnemingen per maand is echter te gering om een gedetailleerd beeld van het doortrekverloop te krijgen.

Aan de Dollard en Eemsmond worden de meeste strandleeuweriken gemiddeld in december waargenomen, in aantallen die schommelen rond de 15.

Figuur 2 laat de januari-trend van de strandleeuwerik langs de Noordkust zien tussen 1977 en 1988. Uit deze jaren zijn geen januari-waarnemingen bekend van de Dollard en de Eemsmond.

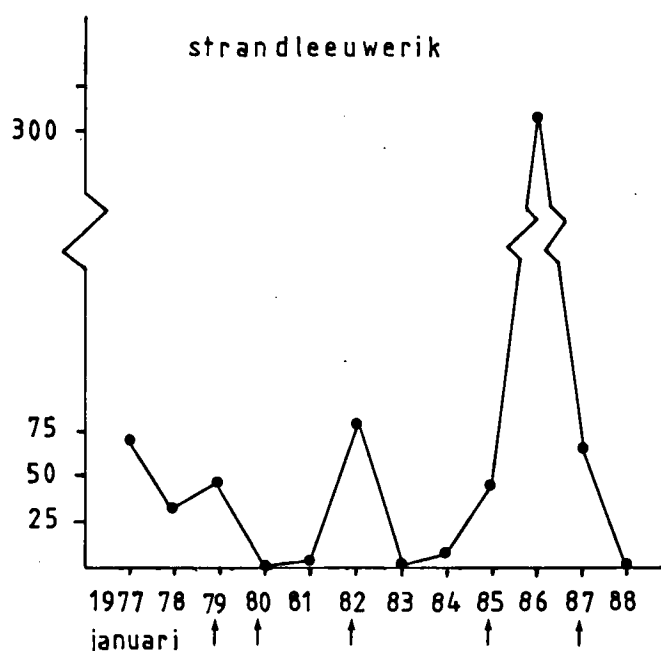

fig. 2. Aantalsverloop van de strandleeuwerik in januari tussen 1977-1988 aan de Noordkust. De pijlen geven de vorstmaanden aan.

De januari-waarnemingen vertonen een vrij grillig verloop met aantallen tussen de 0 en 80. Er is een duidelijke, eenmalige uitschieter van 308

in 1986. Over de hele periode gezien, blijven de aantallen redelijk constant. Landelijk lag de presentie in de januari-maanden van 1979 en 1982 (vorstmaanden!) boven het januari-gemiddelde over de jaren 1979-1983 (SOVON 1987). De aantalsontwikkeling aan de Noordkust in deze jaren komt hier aardig mee overeen. In januari 1986 en 1987 echter wijken de waarnemingen aan de Noordkust zeer sterk af van het landelijk beeld. Van het extreem hoge aantal strandleeuweriken dat in januari 1986 aan de Noordkust is gezien, is elders in het land niets waargenomen! Daarentegen is in januari 1987 aan de Noordkust niets gemerkt van de buitengewoon grote influx aan strandleeuweriken in het binnenland en in België (de Fraine 1987, Heijnen 1988, Argeloo 1988). Mogelijk was hier sprake van een der grootste invasies van deze soort in ons land in deze eeuw (sinds 1905). In andere kustprovincies als Friesland en Noord-Holland is deze invasie evenmin opgemerkt. Deze waarnemingen bevestigen het beeld dat de strandleeuwerik bij strenge vorst en sneeuw van de kusten in zuidelijke en westelijke richting het binnenland intrekt (Glutz & Bauer 1985). Het aantal overwinterende strandleeuweriken aan de Noordkust in de januari-maanden vanaf 1977 is dus redelijk stabiel te noemen. Hoe de aantallen zich in de decennia daarvoor aan de Groninger kust hebben ontwikkeld is minder duidelijk. Uit de summiere informatie van Sikkema (1976), dat de strandleeuwerik in kleinere troepjes (van enkele tientallen) voorkwam dan de sneeuwgorzen en frater, valt niets af te leiden over totale aantallen in de jaren voor 1976. Ook de vraag of er in de jaren 'twintig een grote verandering aan de Noordkust heeft plaatsgevonden in het aantal doortrekkende en overwinterende strandleeuweriken is moeilijk te beantwoorden. Uit de waarneming van Brouwer (1923; zie Boekema et al. 1983) dat de sneeuwgorzen aan de Noordkust ver in de minderheid is in vergelijking met de strandleeuwerik en vooral de frater, kan worden opgemaakt dat er in elk geval een opmerkelijke verandering in de aantalsverhouding tussen deze soorten moet hebben plaatsgevonden (zie figuur 1, 3 en 5). Dit kan twee

dingen betekenen: of de strandleeuwerik is sterk achteruitgegaan, of de sneeuwgorz is sinds de jaren twintig sterk toegenomen. Voor de frater lijkt er niet veel veranderd te zijn. Deze soort is alleen in november veel talrijker dan de sneeuwgorz (zie figuur 3 en 5). Volgens Brouwer kwam de strandleeuwerik in het najaar en in de winter van 1920/21 en 1921/22 geregeld en soms in vrij groot aantal langs de Groninger kust voor. In welke maanden precies, in welke exacte aantallen en in welk deel van de Groninger kust is niet bekend. In de oudere literatuur wordt verder ook slechts in kwalitatieve termen melding gemaakt van het in wisselende aantallen (van enkelingen tot soms enige honderden) voorkomen van deze soort (o.a. Snouckaert 1908). Volgens Boekema et al. (1983) hoeft de sneeuwgorz in die tijd zeker niet schaarser te zijn geweest dan nu het geval is, gezien een waarneming van 200-300 sneeuwgorzen in november 1925. Het november-gemiddelde over de jaren 1976-1981 aan de Noordkust bedraagt 357 ± 153 . De november-waarneming uit 1925 valt nog binnen de grenzen van de spreiding rond dit gemiddelde.

Al met al lijkt een achteruitgang van de strandleeuwerik sinds de jaren twintig het meest waarschijnlijk. Uit andere gebieden wordt zowel in de jaren twintig als in de jaren zeventig melding gemaakt van een achteruitgang.

In Noord-Holland is, over de jaren 1961-1987, sprake van een afname van de aantallen strandleeuweriken sinds 1977 (Argeloo 1988). Cramp (1988) vermeldt eveneens een afname van het aantal doortrekkende strandleeuweriken bij Falsterbo sinds het midden van de jaren zeventig. In de jaren twintig is zowel in Zeeland als op Helgoland sprake van een sterke achteruitgang van het aantal doortrekkers (Glutz & Bauer 1985). Deze veranderingen zijn mogelijk een gevolg van verschuivingen in de overwinteringsgebieden. In de tweede helft van de vorige eeuw moet het overwinteringsgebied zich zuidelijker hebben uitgestrekt dan tegen-

woordig het geval is. Zink (1985) geeft bijvoorbeeld slechts 2 terugmeldingen van strandleeuweriken uit overwinteringsgebieden ten zuiden van ons land. Glutz & Bauer (1985) maken melding van een mogelijke tweede verschuiving in de overwinteringsgebieden waarbij sinds 1950 een toename heeft plaatsgevonden van binnenlandse winterpopulaties in Midden-Europa.

Sneeuwgorz

In figuur 3 zien we dat de sneeuwgorz, evenals de strandleeuwerik, verreweg het talrijkst is aan de Noordkust. De sneeuwgorz is ook een karakteristieke soort voor de waddenkust. Landelijk gezien komen de grootste aantallen per blok in het waddengebied voor (SOVON 1987). De sneeuwgorz is in de topmaanden november tot en met januari gemiddeld 8 maal talrijker dan de strandleeuwerik. Over de periode oktober 1976 - mei 1981 is het maandgemiddelde aan de Noordkust in november 357 ± 153 , in december 381 ± 350 en in januari 407 ± 563 . In deze maanden blijft het aantal overwinteraars gemiddeld dus vrij constant. Het hoogste aantal van 1333 sneeuwgorzen is in januari 1977 waargenomen (figuur 4). Dergelijke hoge aantallen in januari zijn sindsdien niet meer gezien. In februari kelderen de aantallen snel tot gemiddeld 152 ± 166 , waarna de laatste sneeuwgorzen in maart worden waargenomen.

Aan de Dollard en Eemsmond zijn de aantallen vele malen lager. Het hoogste aantal dat in deze periode in de Dollard is waargenomen, bedraagt 72 in november 1977. De maandgemiddelden voor november en december, de topmaanden aan de Dollard voor deze soort, bedragen respectievelijk 19 ± 31 en 19 ± 24 . Langs de Eemsmond worden de meeste sneeuwgorzen in december en januari gezien, in december met gemiddeld 67 ± 47 en een maximum van 120 vogels,

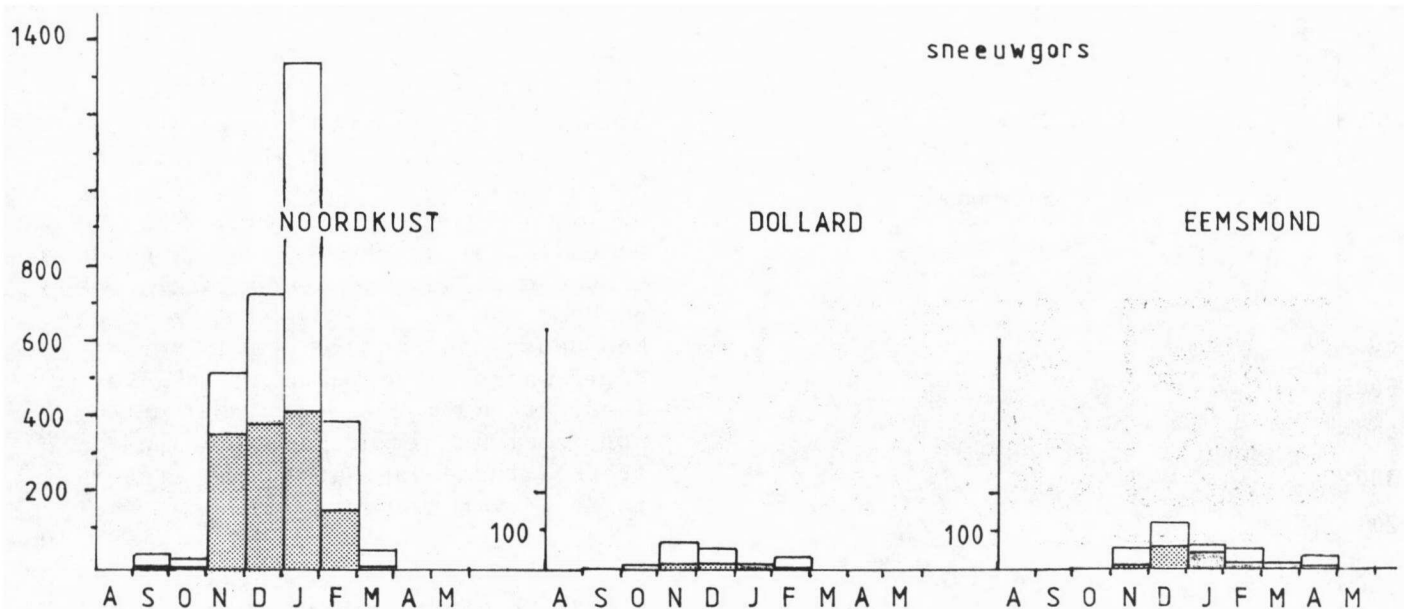

fig. 3. Maandgemiddelden en -maxima van de sneeuwgorzen aan de Noordkust, Dollard en Eemsmond tussen oktober 1976 en mei 1981.

en in januari met gemiddeld 47 ± 24 en een hoogste aantal van 62.

Ook volgens Boekema et al. (1983) is de sneeuwgorzen vooral een soort van de Noordkust; 73% van de toentertijd bekende waarnemingen zijn afkomstig van de Noordkust, tegen 13% uit de Dollard en 14% uit het Lauwersmeer. De sneeuwgorzen lijkt aan de Noordkust vooral een overwinteraar. Gedurende de najaars- en voorjaarsstrek, in respectievelijk september-november en februari-begin april, worden de sneeuwgorzen slechts in een korte periode waargenomen. En in echte doortrekmaanden als oktober en maart worden ze aan de Noordkust ook maar weinig gezien. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld waddeneilanden als Rottumeroog en -plaat of Schiermonnikoog (SOVON 1987). In november is er sprake van een zeer abrupte stijging van het aantal sneeuwgorzen.

In figuur 4 is de januari-trend van de sneeuwgorzen tussen 1977-1988 aan de Noordkust uitgezet. Ondanks de hoge aantallen in 1977 en 1978 is het aantal sneeuwgorzen over deze reeks jaren redelijk stabiel zonder duidelijke toe- of afname. Wel is duidelijk dat de aantallen van jaar tot jaar aanzienlijk kunnen verschillen, van minimaal 42 in 1980 tot maximaal 1333 in 1977. Het januari-gemiddelde (de mediaan) bedraagt 225. Uit figuur 4 valt op te maken dat het winterweer van weinig invloed lijkt te zijn op de aantallen langs de Noordkust. De sneeuwgorzen is

bij vorst en sneeuw zeker niet minder talrijk dan in normale, zachte winters. Mogelijk trekken ze pas bij extreem streng winterweer meer het binnenland in. In Groningen zijn binnenlandwaarnemingen met name bekend uit de zeer strenge winters van 1962/63 en 1978/79 (Boekema et al. 1983). De hoge aantallen in januari 1977 en 1978 zijn wellicht toe te schrijven aan late koudeinvallen van vogels uit oostelijker gelegen kustgebieden.

Over lange termijnontwikkelingen van de sneeuwgorzen is weinig bekend. Ook van de Noordkust ontbreken exacte gegevens over een lange reeks van jaren uit de periode voor 1977.

Bij ringonderzoek aan de Friese waddenkust bleek een kwart van het aantal sneeuwgorzen uit mannetjes te bestaan. Dit aandeel van de mannetjes nam in de loop van de winter bovendien nog verder af (Bakker et al. 1978). Het lijkt aannemelijk dat deze geslachtsverhouding overeenkomt met die aan de Noordkust. Gegevens daarover ontbreken.

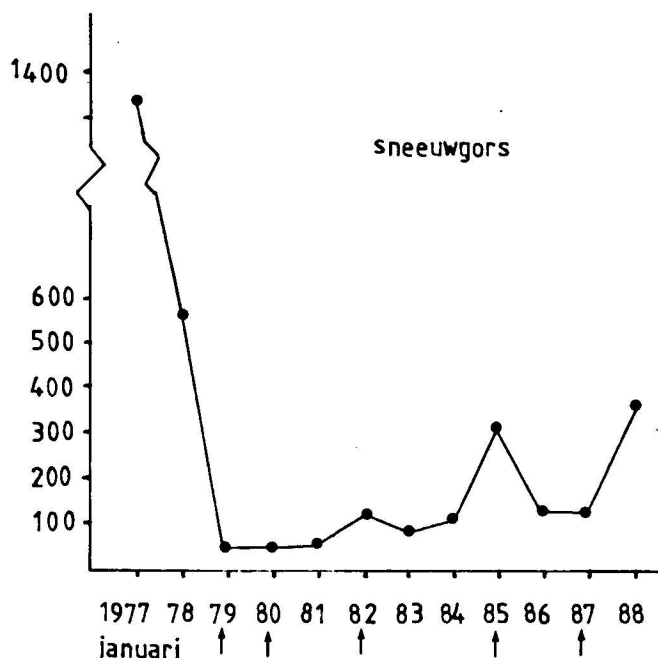

fig. 4. Aantalsverloop van de sneeuwgors in januari tussen 1977-1988 aan de Noordkust. De pijlen geven de vorstmaanden aan.

Frater

Evenals de strandleeuwerik en sneeuwgorz is de frater aan de Noordkust de talrijkste doortrekker en overwinteraar (figuur 5). De aantallen in de Dollard en langs de Eemsmond liggen beduidend lager. Ook Boekema et al. (1983) komt voor de Noordkust tot een veel hoger percentage waarnemingen dan aan de Dollard. Na 1976 is deze verhouding nog veel extremer geworden met de sterke afname van het aantal fraters in de Lauwersmeer.

Aan de Noordkust arriveren de eerste fraters in september. November is de topmaand, met gemiddeld 609 ± 586 en een maximum van 1380 vogels (in 1976). Van november tot maart nemen de gemiddelde aantallen voortdurend af; 519 ± 289 in december, 357 ± 296 in januari, 186 ± 185 in februari en tenslotte 24 ± 33 in maart. In december en januari bedragen de maxima van de frater aan de Noordkust respectievelijk 811 en 789. Zoals uit de grote spreiding rond de gemiddelden blijkt, kunnen de aantallen in de wintermaanden jaarlijks nogal sterk verschillen. De januari-tellingen aan de Noordkust tussen 1977-1988 laten nog veel grotere fluctua-

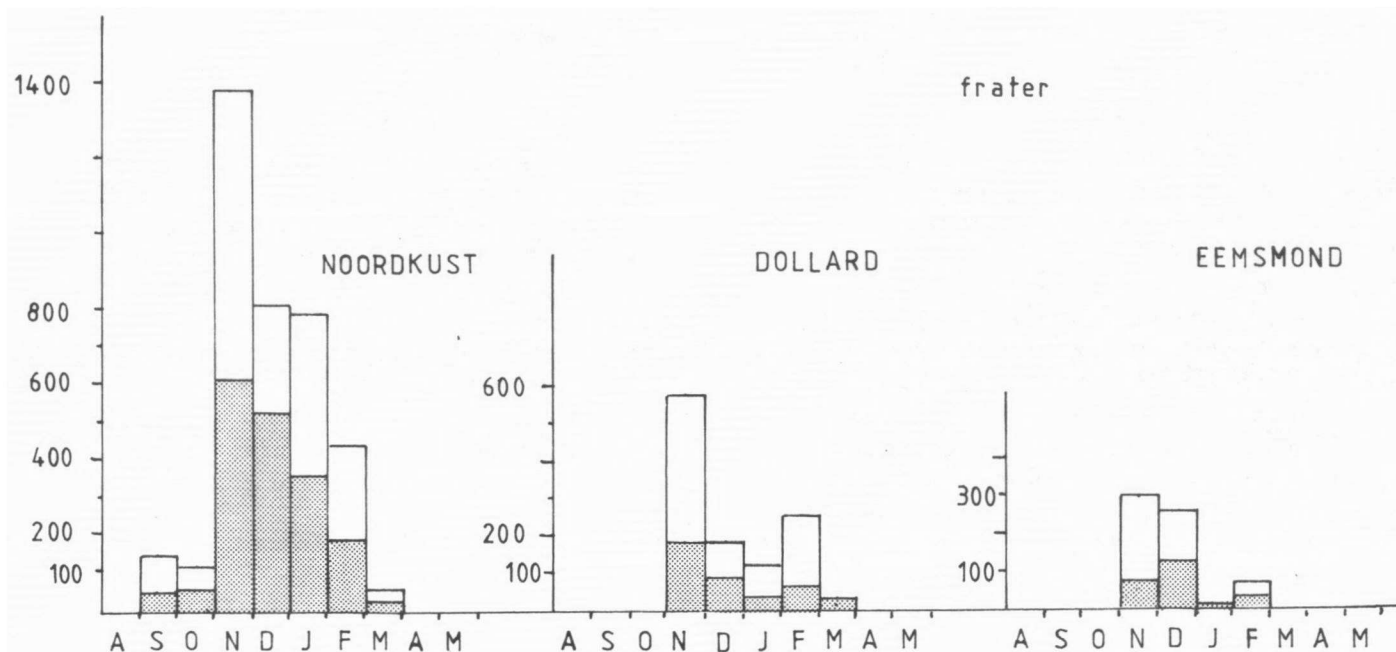

fig. 5. Maandgemiddelden en -maxima van de frater aan de Noordkust, Dollard en Eemsmond tussen oktober 1976 en mei 1981.

ties zien (figuur 6). Deze grote schommelingen in het aantal overwinteraars worden toegeschreven aan de overlooppuntfunctie die ons land vervult, waarbij ongunstige weersomstandigheden elders in het overwinteringsgebied tot grote aantalsveranderingen kunnen leiden. In de jaren 1978-1983 varieerde het aantal overwinterende fraters in ons land tussen de 3 000 en 6 000 (SOVON 1987). Hetzelfde verschijnsel zien we waarschijnlijk ook bij de sneeuwgorzen (figuur 4).

Ook uit trekwaarnemingen in de Eemshaven blijkt een najaarspiek in november. Hier passeert de hoofdmoot in de eerste helft van november, met een top rond het midden van deze maand. In sommige jaren kunnen hier ook in oktober al grote aantallen fraters passeren (Koffijberg 1988). De najaarstrek aan de Noordkust is, met name in november, duidelijk vele malen omvangrijker dan de voorjaars-trek. Het blijkt dat veel van de in oktober en november op de najaarstrek aan de Duitse Noordzeekust geringde fraters reeds in dezelfde maanden weer uit Nederland naar het noordoosten wegtrekken (Bub 1985)! In ons land worden ook verreweg de meeste fraters in november op de najaarstrek geringd (Speek & Speek 1984).

Op de voorjaars-trek worden de laatste fraters reeds in maart gezien. Uit april zijn zelfs helemaal geen waarnemingen bekend van de Groninger kust.

Figuur 6 laat het aantalsverloop van de frater aan de Noordkust en in de Dollard zien in de januari-maanden tussen 1977 en 1988. Het aantalsverloop vertoont voor beide gebieden geen duidelijke toe- of afname. Er is, zeker aan de Noordkust, sprake van een uiterst grillig verloop met aantallen die fluctueren tussen de 50 en ruim 1500 vogels. Zoals uit de figuur valt op te maken is er geen duidelijke samenhang waar te nemen met de lokale weersomstandigheden.

Kennelijk hebben plaatselijk aanwezige sneeuw of vorst geen invloed op de aantallen, maar worden, zoals hierboven al is gezegd, de aantalschommelingen eerder bepaald door de weersomstandigheden en voedselcondities elders in het overwinteringsgebied.

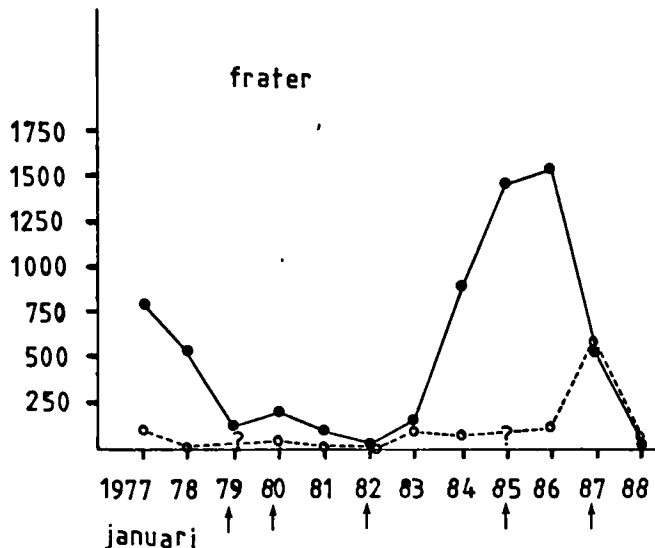

fig. 6. Aantalsverloop van de frater in januari tussen 1977-1988 aan de Noordkust (●---●) en aan de Dollard (○---○).

Vergelijken we het aantalsverloop in de januari-maanden tussen 1977-1988 van de strandleeuwerik, sneeuwgorzen en frater dan valt er evenmin enige overeenkomst in te ontdekken.

Literatuur

Argeloo, M. (1988): Strandleeuweriken in Noord-Holland. De Graspieper 8: 44-50.

Bakker, A.G., D. Hollenga, D.J. Jukema en U. Rijpma (1978): Sneeuwgorzen aan de Friese Waddenkust. Het Vogeljaar 26: 224-228.

Boekema, E.J., P. Glas & J.B. Hulscher (1983): Vogels van de provincie Groningen.

Bub, H. (1985): Atlas der Wanderungen des Berghänflings (*Carduelis f. flavirostris*) 1952-1970 in Mitteleuropa. Beiträge zur Vogelkunde 31: 189-213.

Bub, H. (1985): Over het vangen en ringen van fraters in Nederland. Het Vogeljaar 33: 243-246.

Cramp, S. (1985): The birds of the Western Palearctic, vol.4. Oxford.

Dekker, R. (1981): De trek van de frater. De Graspieper 3: 69-76.

De Fraine, R. (1987): Strandleeuweriken in ongewone aantallen in de winter 1986-1987.

Glutz von Blotzheim, U.N. & K.M. Bauer (1985): Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Bd 10/1. Wiesbaden.

Heijnen, T. (1987): Invasie van strandleeuweriken in Midden- en Oost-Brabant in de winter van 1986/87. De Roodborsttapuit 5: 83-90.

Koffijberg, K. (1988): Vogeltrek over de Eemshaven in het najaar van 1986. Holwierde.

Shannon, G.R. (1974): Studies of less familiar birds, 174. Shorelark and Temminck's Horn lark. British Birds 67: 502-511.

Sikkema, C.P. (1976): Onderzoek naar de gevolgen van een wadwaartse uitbreiding van het Eemshaventerrein voor de vogels in de Waddenzee en daarbuiten. Harlingen.

Snouckaert von Schauburg (1908): Avifauna Neerlandica, lijst der tot dusverre in Nederland in wilden staat waargenomen vogelsoorten. Leeuwarden.

SOVON (1987): Atlas van de Nederlandse vogels.

Speek, B.J. & G. Speek (1984): Thiemme's vogeltrekatlas. Zutphen.

Van Velzen, J.A.P. (1987): De sneeuwgorst in Noord-Holland in 1982 en 1983. De Graspieper 7: 124-126.

Zink, G. (1985): Der Zug europäischer Singvögel (4). Möggingen.

